

Tilka Jamnik
Mestna knjižnica Ljubljana

Irena Miš Svoljšak
Založba Miš

PROMOCIJA LITERATURE V DRŽAVAH Z VIŠJE RAZVITO BRALNO KULTURO

Prispevek opozarja na glavne lastnosti promocije mladinske literature v državah z višje razvito bralno kulturo in omenja nekatere uspešnejše promocijske pristope. Bralna kultura je višje razvita v državah z razvitim komunikacijskim krogom knjige, kjer so vključeni in dobro delujejo vsi njeni dejavniki od avtorja do bralca. Tudi v promociji literature in branja so vključeni vsi. V promociji mladinske literature so prav posebej dejavne tudi šole in posebne ustanove za pospeševanje branja z različnimi projekti in akcijami. Vedno in povsod je čutiti državo, njeno odločitev po razvoju pismenosti in bralne kulture tako posameznikov kot celotne populacije.

The article points out the main characteristics of the promotion of children's literature in states with higher reading culture, also discussing some more successful promotional approaches. The reading culture is more developed in states with developed book communication network, which includes all actors from author to reader, reflecting at all levels the state's decision to support literacy and reading culture of individuals as well as entire population.

Za države z višje razvito bralno kulturo veljajo predvsem nordijske in zahodnoevropske države, nato Kanada in ZDA, Japonska, Avstralija in Nova Zelandija. V zadnjih letih se zelo razvija bralna kultura v Singapurju in Koreji, v nekaterih baltskih in slovanskih deželah, tudi v Sloveniji. Raziskave bralne pismenosti, založništva in knjigotrštva razvrščajo države po lestvicah, ob tem upoštevajo tudi splošni razvoj države, višino dohodka, število prebivalcev, število izdanih knjig itd. Pregled vsega tega bi daleč presegel namen najinega prispevka, v katerem želiva le opozoriti na nekatere uspešnejše promocijske prijeme, ki pa jih ne vrednotiva kritično.

Tudi v Sloveniji veliko delamo na področju promocije (mladinske) književnosti in branja, toda v primerjavi z bralno bolj razvitimi državami so dejavniki v komunikacijskem krogu knjige manj povezani. Nadalje sta naš knjižni trg in število potencialnih bralcev razmeroma majhna, kar pogosto povzroča težave. Po drugi strani pa bi pričakovali, da ravno naša majhnost omogoča več povezovanja in so-

delovanja; v primerjavi z akcijami in projekti v večjih državah so ti pri nas hitro »nacionalni«, pokrijejo vso državo. Ob primerjanju promocije literature v državah z višje razvito bralno kulturo in pri nas se pokaže, da naša država ne namenja temu področju dovolj pozornosti in sredstev.

Takoj na začetku naj poudarimo, da nikjer v mednarodnem prostoru ne obstaja takšno nacionalno gibanje za branje in s tolikšno tradicijo, kot je slovenska Bralna značka. Nadalje velja poudariti, da njena trdoživost in uspešnost temeljita na prostočasnem branju mladih in predanem (delno prav tako prostočasnem) vodenju številnih mentorjev, ki se zavedajo pomena branja kakovostne literature pri mladih in pomena branja na splošno. To pa je tista vitalna sila, ki ne le zmore motivirati za branje polovico vseh otrok v osnovni šoli, spodbujati družinsko branje in z branjem po malem vznemirjati vse sloje prebivalstva, ampak v svoje projekte pritegne tudi druge dejavnike na področju knjige. Zato tudi v izgradnji sodobnejše in smotrnejše načrtovane promocije literature in branja v Sloveniji ne bo šlo brez povezav z Bralno značko.

V državah z višje razvito bralno kulturo je promocija literature povezana tako s promoviranjem branja kot s trženjem knjig.

V državah, kjer je komunikacijski krog knjige dobro razvit, je na prvi pogled videti, kot da literature ne promovirajo kot nekaj visokega, kar je namenjeno le »izbrancem«, pač pa kot nekaj, kar si lahko privoščijo vsakdo. Knjiga torej ni le kulturna vrednota, ampak je tudi potrošni predmet, ki nudi določeno ugodje, znanje oz. kar pač bralec potrebuje. Bralecem torej ni nerodno, če radi berejo žanrsko literaturo, avtor se sme pohvaliti, da je z enim literarnim delom zaslužil celo bogastvo in nič sramotnega ni, če ima neko žanrsko delo visoko naklado.

Seveda pa v istih državah nastajajo tudi vrhunska literarna dela, razvijajo se elitni literarni krogi, delujejo mednarodno uveljavljeni literarni teoretiki in kritiki, podeljujejo se prestižne nacionalne in mednarodne literarne nagrade ... in ne pozabimo, da so to države in narodi z najvišjo bralno pismenostjo. Prepad, ki zeva med vrhunsko literaturo, ki se zdi večini bralcev prezahtevna in dolgočasna, ter žanrsko, ki jo elitni literarni krogi praviloma odklanjajo, založbe premoščajo s knjigami, ki so kombinacija obeh. V Avstraliji takim knjigam, ki so zelo berljive in hkrati niso literarno šibke (Tim Winton ...), pravijo 'crossover'.

Tudi v Sloveniji je podoben naraščajoči trend, saj knjiga nima več narodotvorne vloge, kakršno je imela pred osamosvojitvijo. Ob tem se nam takoj zastavi tudi vprašanje, kaj se dogaja s percepcijo literature oz. z njeno funkcijo kot umetnostjo, kadar seveda to je. **Ali literatura kot potrošni predmet še lahko osvešča, spodbuja k razmišljanju, kliče k temeljnim človeškim stvarem?**

V državah z višje razvito bralno kulturo se torej v javnosti zabrisujejo meje med zahtevnejšo in žanrsko literaturo in na podoben način v določenem segmentu tudi med mladinsko literaturo in literaturo za odrasle. Toda hkrati se z različnimi aktivnostmi prav posebej trudijo mlade navajati k branju kot prostočasni dejavnosti. In seveda nastajajo sezname s priporočeno kakovostno literaturo za (prostočasno) branje.

V teh državah nastaja po eni strani **več raznovrstnih katalogov in seznamov priporočenih knjig** (pogosto na določeno temo, toda to so lahko npr. tudi »knji-

ge o porokah»), po drugi pa se zdi **manj nadzora nad tem, kaj bralci berejo**. Različni »centri za mladinsko književnost« vsekakor pripravljajo sezname kakovostnih mladinskih literarnih del, toda pri sami promociji branja literature se zdi še manj razkoraka med kakovostno in žanrsko literaturo kot v zadnjih letih pri nas v Sloveniji. Zavedajo se, da z branjem žanrske literature mnogi bralci zorijo v bralce kakovostne literature. Dobri bralci kakovostne literature se ne rodijo, ampak postanejo po mnogih prebranih knjigah.

Seznami mladinske literature tudi manj določajo, katerim kategorijam bralcev so namenjene posamezne knjige, čeprav jih po drugi strani založniki precej natančno opremljajo s starostnimi oznakami. Sezname mladinskih knjig so pogosteje pripravljene po temah in žanrih. Na splošno so bolj »odprti« tako glede kakovosti kot zahtevnosti in zvrstnosti besedil.

Naj poudarimo, da v državah z višjo bralno kulturo v knjigarnah in knjižnicah zelo razvijajo ne le mladinske (tj. otroške), ampak tudi »mladostniške oddelke«. Mladostniki so glede na razvoj in bralne izkušnje zelo razlikujejo, zanimajo jih mnoge reči. Niso več otroci, obenem pa so pogosto veliko bolj občutljivi kot odrasli ljudje in radovedno sprejemajo različno literaturo. Mladostniški, 'crossover' oddelki so umeščeni med mladinske in odrasle oddelke.

Obstaja **cela vrsta** nacionalnih in mednarodnih **literarnih nagrad** tako za mladinska dela kot za odrasle, tudi nagrade glede na temo (npr. ekologija, drugačnost, medkulturni dialog idr.). Nagrajujejo tudi prevedena (mladinska) dela.

Srečanja z literarnimi avtorji so najpogostejša, najbolj primarna in naravna, zdi se, da tudi ena najučinkovitejših oblik promocije.

V državah z visoko razvitim založništvom že založbe poskrbijo, da avtorji sami veliko naredijo za promocijo (najbrž s honorarji, odvisnimi od prodaje): po izidu knjige potujejo tudi po tri mesece po državi, se srečujejo z bralci, pogosto v knjigarnah, po vsakem srečanju podpisujejo knjige, nastopajo v medijih ipd.

Avtorji so »zvezde«, sodijo med znane in priljubljene ljudi. Časopisi in revije objavljajo intervjuje z avtorji, ne le (kritiške) predstavitve njihovih knjig. V ZDA in po evropskih državah (npr. v Nemčiji in Franciji) je tudi na knjižnih sejmih in literarnih festivalih videti dolge vrste ljudi, ki čakajo na podpise svojih priljubljenih avtorjev. Založbe pripravljajo t. i. zajtrke, večerje in drugačna družabna srečanja z avtorji; to je lahko tudi nagrada kakšnega natečaja ali tekmovanja.

Avtorji mlade bralce seveda obiskujejo tudi po šolah in – podobno kot pri nas – mentorji poskrbijo, da mladi bralci vnaprej vedo, s katerim avtorjem se bodo srečali in da poznajo njegova (najnovejša) dela. Avtorji mladinske literature obiskujejo mlade bralce po šolah tudi medtem, ko še pišejo neko delo: berejo jim odlomke, preverjajo odziv in sprašujejo mlade bralce za mnenje.

Srečanja z avtorji so praviloma moderirana, vodi jih profesionalni voditelj ali strokovnjak s področja literature. Vsekakor ni zgolj od avtorja odvisno, ali bo navdušil obiskovalce – srečanja so 'scenaristično' in vsebinsko pripravljena vnaprej predvsem zato, da so za mlade bralce zanimiva. Mlade bralce sicer zanima življenje pisatelja, a še zanimivejše je zanje, če se razgovor dotakne stvari, ki jih bralci poznajo in jih doživljajo. Nekaj primerov:

- na srečanju se obravnava le ena pisateljeva (trenutni publiki najzanimivejša, zanj najbolj značilna ali morda le najnovejša) knjiga, ali pa knjiga, ki je za domače branje, esej;
- izbere se eno delo z aktualno tematiko, k razgovoru povabijo kdaj tudi strokovnjaka za določeno tematiko – torej se ne obravnava zgolj literarno delo, pač pa je to le osnova za širšo debato o problematiki, ki 'tišči' mlade;
- pogovor dveh avtorjev, ki sprašujeta drug drugega, pri čemer sta to lahko avtorja, ki pišeta podobna ali pa povsem različna dela, vnaprej se dogovori o tematiki, ki naj prevladuje;
- moderator se pogovarja z dvema mladima bralcema in v razgovor vključuje še poslušalce;
- okrogle mize s štirimi, petimi mladimi bralci z zanimivo aktualno tematiko, ki jo obravnava izbor knjig (npr. strpnost, dobrodelnost, zlorabe prek interneta ...), ki jih morajo udeleženci pred tem prebrati.

Vsi ti načini vključujejo branje odlomkov, ki ilustrirajo ter podpirajo pogovor.

Glasno branje literature je prevladujoči, osrednji, najbolj cenjen del srečanja z avtorjem in literaturo.

Avtorji berejo odlomke iz svojih del:

- avtorji praviloma zelo dobro interpretativno berejo, bralci pozorno poslušajo, potem pa se razvije sproščen pogovor med avtorji in bralci;
- avtorji, ki so npr. tudi ilustratorji, glasbeniki, gledališčniki idr. se predstavijo tudi s temi drugimi svojimi talenti in dosežki. Različne umetnosti vrednotijo enakovredno: srečanja so kolaži glasno brane literature, glasbe, plesa ipd. Tovrstna srečanja so zelo popularna in ljudska, zanimivo pa je, da se tudi v teh primerih obiskovalci glasno brano literaturo pozorno poslušajo. Po eni strani je prisotna sproščenost, po drugi neverjetna spoštljivost do literature. Kako zelo običajno je, da avtorji berejo in bralci poslušajo, dokazuje tudi primer z letošnjega festivala Bele vrane v IJB: mladi bralci so poslušali branje avtorja v njegovem jeziku, nato pa še prevod v nemščino, ki ga je bral poklicni napovedovalec ali igralec;
- tudi tovrstna srečanja z avtorji so praviloma moderirana, vodi jih (profesionalni) voditelj, ki se zna prilagoditi poslušalcem, jih spodbuditi k sodelovanju ipd.;
- posebno cenjene so prireditve – srečanja z več popularnimi, nagrajenimi avtorji naenkrat. V tem primeru lahko traja glasno branje več ur, avtorji berejo drug za drugim, vmes pa npr. igra kakšna popularna glasbena skupina, možni so tudi prigrizki in pijača (in neverjetno je, kako množica utihne, ko začne avtor brati!).

Literarna dela berejo znane javne osebnosti (glasbeniki, športniki, misice, politiki) **in se tudi pogovarjajo z mladimi bralci.** To se lahko dogaja po vsej državi (zelo razširjeno v ZDA), ob praznikih, posvečenih branju in literaturi, npr. v tednu literature, v mesecu knjige, ob dnevu družinskega branja. Ob tem so močno vključeni mediji, ne zgolj za poročanje o dogodkih, ampak znane osebnosti berejo tudi na radiu, TV, spletu (YouTube) idr.

Značilno je, da na prireditvah manj (kot pri nas) pripovedujejo o pomenu branja na splošno ali kaj njim pomeni literatura, ampak preprosto berejo odlomke iz svojih najbolj priljubljenih del.

Veliko je natečajev, projektov in akcij, v katerih se z različnimi dejavnostmi povezujejo ustanove za pospeševanje branja, šole, knjižnice, knjigarne, založbe idr.

Da bi še posebej promovirali branje med mladimi, razpišejo – ponavadi ustanove za pospeševanje branja – po šolah natečaje, ki spodbujajo učence ne le k branju, ampak tudi h kritičnemu vrednotenju besedil in k razmišljanju o branju: učenci interpretativno berejo, pišejo svoja kritična mnenja, eseje na določeno temo, ustvarjajo strip, dramtizirajo odlomke iz prebranih del, izvajajo dejavnosti v povezavi s spletom idr.

Natečaji potekajo po več mesecev, zaključijo pa se s prireditvami na knjižnih sejmih, ob različnih kulturnih praznikih itd. Zdi se, da je tovrstno vključevanje občolskih dejavnosti, obogatitvenih vsebin in dodanih vrednosti v tujini prožnejše (podobno je tudi npr. z obiski muzejev in galerij, z vključevanjem njihovih pedagoških dejavnosti v učni proces idr.).

Učenci sodelujejo na prireditvah in akcijah, ki jih pripravljajo javne knjižnice in knjigarne (tudi v povezavi s šolami). Branje združujejo tudi z dobrodelnimi dejavnostmi, npr. tako, da otroci berejo varovancem v domovih za starejše, otrokom v bolnišnicah idr.

Veliko aktivnosti za spodbujanje branja se dogaja tudi med poletnimi počitnicami. Predvsem v ZDA tedaj zaživijo bralni klubi in natečaji. Učenci in mentorji imajo med počitnicami menda več časa za branje po svojih željah in zanimanjih. Pripravijo različna bralna tekmovanja in celo vrsto različnih oblik »zunanje« motivacije (kakršne smo pri nas pred leti močno kritizirali). Nosilci teh dejavnosti so predvsem knjižnice, tudi knjigarne, vodijo/koordinirajo pa jih bralne ustanove in celo založbe.

V Avstraliji npr. nimajo knjižnih sejmov, imajo pa literarne festivale. Le-ti niso namenjeni predvsem izbrancem, ampak so namenjeni široki javnosti, v enaki meri odraslim kot mladim bralcem. Promovirajo jih na javnem potniškem prometu, ulicah idr. Ljudje za vstopnice osrednjih festivalskih prireditev stojijo v vrstah. Nekatere so plačljive, druge ne. **Več kot polovica literarnih festivalov je namenjena mladim.**

K popularnosti literature in branja med odraslimi in mladimi zagotovo veliko prispeva tudi široka **mreža šol kreativnega pisanja, literarnih klubov in krožkov ter drugih oblik druženja z literaturo.** Vse to se v veliki meri dogaja tudi v povezavi s TV in na spletu.

Da naj bo **knjiga del vsakdana, del prostega časa** (in ne nekaj vzvišenega), sporočajo tudi s povezovanjem različnih pristočasnih dejavnosti. Eden od izrazov za to početje je **‘multidimenzionalnost’**. Tako npr. pri založbi Sholastic, kjer ugotavljajo, da se otroci delijo na bralce, igralce iger (namiznih ter računalniških) in bralce, ki radi igrajo igre, povezujejo vse tri medije: knjige, spletne strani in namizne igre.

V promocijo literature se vključujejo tudi mediji.

V tujini še vedno zelo promovirajo filme, posnete po literarnih delih, izkoristijo jih za promocijo knjig: v napovedih za film, ob premierah, ob ponovitvah na TV ... tudi v knjižnicah in knjigarnah. Če gre za otroško ali mladinsko delo, praviloma poskrbijo še za celo vrsto izdelkov, povezanih z glavnimi osebami v knjigi oz. filmu. O tem se piše v časopisih in revijah, na jumbo plakatih idr.

Veliko je spletnih strani (blogov, vikijev in drugih orodij), kjer se mladi bralci pogovarjajo o knjigah. Te portale pogosto mladi sami tudi urejajo. Ob njihovi uporabi so pogosto bolj motivirani za branje, še uspešnejše pa je, če jih znajo odrasli mentorji spretno voditi, da se pogovor o prebranem ne razvodi v prazne replike in deskanje po spletu. Pogovor o prebranih književnih delih na spletu (npr. Library Thing) z vsemi možnostmi komunikacije in interakcije mlade bralce povezuje, jih umešča v širšo skupnost, demokratizira, globalizira ... Pogosto preseneča resen odnos mladih do prebranega, argumentiranost mnenj idr. Tudi tu se pokaže – kar je opaziti tudi v pogovorih na srečanjih z avtorji v živo – da mladi dobro obvladajo dialog, upajo si povedati svoje mnenje in vprašati, znajo povedati kaj izvirnega, nešolskega. Gre za posrečeno sodobno kombinacijo spletne pismenosti in klasičnega branja literarnih besedil.

Države organizirajo dneve in tedne literature, leto branja.

Mnoge države za spodbujanje branja organizirajo teden otroške knjige (children's book week); na katerem sodelujejo šole in splošne knjižnice. V Avstraliji npr. učitelji, šolski in splošni knjižničarji izvajajo različne aktivnosti, prirejajo tekmovanja in pripovedujejo zgodbe na določeno temo. Ne samo, da tako vzpodbujajo branje, pač pa počastijo tudi domače avtorje in ilustratorje. Nekaj tem iz preteklih let: Knjižni safari, Teden knjige – knjižni žur, Fuel Your Mind (daj gorivo svojim možganom), READiscover, Bookaleidoscope ... Letošnja tematika je bila '... across the story bridge' v smislu 'zgodbe so mostovi'. Children's Book Council, organizacija, podobna Bralni znački, ki je organizator te dejavnosti, vse leto na spletnih straneh zbira zamisli učiteljev in knjižničarjev. Za mlade pripravijo literarno križanko, knjižni potni list itd. Pripravijo tudi različen promocijski material, ki ga šole in knjižnice kupijo s popustom: plakate, transparente, zloženke, nakupovalne torbe iz blaga, nalepke, knjižne kazalke, balone in pa knjige, ki so prejele priznanje Notable Australian Children's Book. Teden otroške knjige je letos slavil 65. leto obstoja.

Tudi na Nizozemskem poznajo teden mladinskih knjig. Takrat so pisatelji zvezde in vse revije, tudi rumeni tisk, pišejo o njih. Država finančno podpre izid izbrane knjige domačega pisatelja, ki jo je potem možno kupiti zelo poceni ali pa je celo zastonj. V tistem tednu poteka tudi podelitev najpomembnejših literarnih nagrad za mladinsko literaturo. Svečane prireditve, ki je organizirana v stilu podelitve oskarjev, se udeležuje tudi nizozemska kraljica.

V ZDA obstaja teden otroške knjige vse od leta 1919, torej gre v devetdeseto leto, a ugotavljajo, da je dandanes vsaj tako, če ne še bolj potreben kot stoletje nazaj. Organizirajo tako dejavnosti za otroke kot za najstnike. Številna srečanja z avtorji, glasna branja ipd. zaokrožijo s podelitvijo nagrad najboljšim knjigam.

Članice Mednarodne zveze za mladinsko književnost (IBBY) po vsem svetu že od leta 1967 praznujemo 2. april, rojstni dan Hansa Christiana Andersena kot mednarodni dan knjig za otroke.

Letošnje šolsko leto, ko naša Bralna značka praznuje 50-letnico obstoja, smo v Sloveniji proglasili za *šolsko leto knjige*, zato bi lahko pričakovali določene premike ... Toda v trenutku, ko oddajava ta prispevek, na svetovnem spletu žal še ni prav nobenih informacij o tem oz. ni dobiti niti enega samega zadetka na »šolsko leto knjige«.